

0 Børnekultur – et landskab i bevægelse

Af Merete Dael, Jan Helmer-Petersen og Beth Juncker

Spørgsmålene

Dansk børnekultur har i dag international gennemslagskraft. Der bliver læst, set, spillet, musiceret og danset på 'dansk' på scener, lærreder, kulturinstitutioner og festivaler verden over. Hvad der inspirerer – og udfordrer – kinesere og amerikanere, australiere og japanere, russere og sydafrikanere, franskmænd, italienere, spaniere og østeuropæere er det særlige syn på børn og på barndom, som har styret den kunstneriske udvikling og skabt grundlaget for den internationale bevågenhed.

Hvor kom det fra? Hvordan blev det skabt og udviklet? Hvem tog faklen op og skabte de kunstneriske og kulturelle gennembrud, som udfordrede kulturformidling og kulturpolitik? Hvilke ildsjæle – i praktisk kulturformidling, i kulturpolitik nationalt og lokalt – tog imod udfordringen og skabte de initiativer, rum, rammer og projekter, som ændrede praksis, igen udfordrede kunstnere og som understregede, at børns møder med kunst og kultur har en selvstændig værdi, en nytte – i deres hverdagsliv, i deres daginstitutionsliv og i deres skoleliv?

Vi kan læse om den internationale interesse. Men - ved vi, hvornår frøene blev lagt og hvordan de blev gødet? Ved vi hvorfor? Kender vi selv historien? Hvad bidrog til at vende blikket på børn og på deres barndom, insistere på, at liv og leg i børnehøjde har en selvstændig værdi, og at møder med kunst og kultur er en central del af værdien? Hvem så børns egne perspektiver på livet som en grundlæggende kunstnerisk, kulturel og kulturformidlingsmæssig udfordring? Hvem oversatte blik og perspektiver til en kulturpolitik, som kunne give børn stemmer og dermed lægge rum og rammer for deres bidrag til det danske kulturelle demokrati?

Svarene blafrer i vinden. Vi kender dem ikke! Historien om dansk børnekultur er kompleks og den er aldrig før skrevet. Det er derfor, vi har taget initiativ til den bog, du nu sidder med i hænderne. Det er en spæd begyndelse. Vi har ingen ambitioner om at fortælle 'sandheden'. Vi har til gengæld en vision om at løfte fortællingen om det komplekse med- mod- og samspil mellem børn, barndom, kunstnere, kulturformidlere, kulturinstitutioner, daginstitutioner, skoler, kultur-, social-, uddannelsespolitikere og deres respektive ministerier, som har udviklet, fornyet og beriget danske børns kulturelle hverdagsliv og skabt grundlaget for det internationale gennembrud.

Landskabet

Børnekultur er et landskab. Noget forbliver, noget forsvinder, nyt kommer til. Børn er små, bliver større, unge, forældre og bedsteforældre. Alle er vi del af landskabet, vi er det barndommen igennem, vi bærer det med os resten af livet. Det samler og deler os. Vi kan glædes over det og skændes om det. Vi oplever og genoplever det igen og igen på kryds og tværs af generationer.

At følge landskabets udvikling og ændringer er på en gang en rejse i erindringen, en nostalgi, et møde med særlige oplevelser og aktiviteter, som satte spor, et billede på livet i de sekunder, hvor det som barn føltes bedst eller værst. Det er det landskab, I som læsere nu kan rejse i. I forhold til andre landskaber er det helt unikt. Legetøjet kan ligge parat til start, bøgerne stå stille på reolerne, filmene byde sig til i biografen, på tv og computere, teater- og danseforestillinger kan være instrueret og koreograferet, musik melde sig i øresnegle, koncertsale eller på YouTube, billedkunst kan vente på vægge i museer eller gallerier. Alt er bare materialer og muligheder. Intet bliver til som oplevelse eller aktivitet, før børnene drager ind, vækker det til live, sætter det i proces. I en time eller to skaber det jubel, gråd, spænding, intensitet, nærvær og samvær. I en time eller to lever det her og nu. Derefter bliver der igen stille og alt igen til materialer og muligheder. Børn er alfa og omega for børnekultur.

Der bliver hoppet og kravlet, gynget og sunget, sjippet, leget fanger, skjul og meldt krig i det landskab. Der blev rullet tøndebånd, der bliver stadig spillet bold, fortalt, sunget, tegnet, malet, danset og musiceret. I en krog går der i 'rundt om en enebærbusk' og syngende rækker spørger til Manden fra det røde hav og hans ærinde. I en anden klappes der 'Anna di Anna', hula-hoppes, byttes Pokemonkort mellem marmorkugler, som ruller, glansbilleder og hønseringe, der vejes og vurderes, cykler, der larmer som knallerter og skateboard, som løfter sig mod himlen. Midt i landskabet går man fra Snøvsen, her hvor myg kan både cykle og danse, hvor Lille Virgil og Orla Frøsnapper bor, hvor Snemand Frost og jomfru Tø går tur om Søndersø og der skydes anemoner med kanoner, mens Bennys bukser brænder. Rasmus Klump og hans venner bager pandekager, hunde taler, der bliver lagt lort på muldvarpers hoved, Silas erobrer den sorte hoppe og Buster, åh, Buster tryller verden om. Hunden Lassie redder verden på TV, doktor Lieberkind indvier i dens arter og Sebastian Klein udforsker nye distrikter. Onkel Joakim puger penge, Anders And rapper til Rip, Rap, og Rup, Børnebanden røver, Fantomet og Batman redder verden og fastelavn. Ingrid og lillebror skæver til Kaj og Andrea, mens Bamse og Kylling ser undrende på Onkel Reje, Hr. Sort og Gurli Gris, indtil teaterbilerne med de skæve navne – Skifteholdet, Art-i-bus, Møllen, Paraplyteatret, Mariehønen, Batida, Zebu, Fair Play – ruller ind og for en stund samler alle i en spænding, en åndeløshed, en latter, en gråd, som afløses af jublen, når musikerne erobrer scenen og sender

sind og sanser ud i tonesprog, når danserne fortæller historier uden ord og billedkunstnerne rykker ind med alt det smukke, skæve, groteske, mærkelige. Så kan man heldigvis rykke tilbage til skærmen, tage et spil med vennerne, udforske en blog, skabe sin egen, se en film, åbne ramasjang, male et billede eller bare lade være.

Magt – de voksnes og børns

Uden børn, ingen børnekultur. Den udfolder sig over alt. På land og i byer. I familier, daginstitutioner og skoler. På biblioteker, i biografer, i teatre, koncertsale og på museer. I kulturskoler, klubber og foreninger. På TV, smartphones, iPads og computere.

Den er skabt for børn, den foregår i samarbejder mellem børn og voksne, drivkraften er indspil, oplevelser og aktiviteter, som børn kan gribe, lege med, blive del af - alene eller sammen med kammerater. Alt er til børn, men på godt og ondt orkestreret og styret af voksne – forældre, pædagoger, lærere, kulturformidlere, kunstnere og instruktører. Deres historisk vekslende blik på børn, deres smag og deres bedste har været og er til stadighed afgørende. Voksne skaber de kunstneriske oplevelser og de kulturelle aktivitetsmuligheder. De styrer børns muligheder for at møde dem og tage del. De bestemmer de rum og rammer, det foregår i og den tid, der kan afsættes. De vurderer, vælger og vrager blandt alle muligheder, de køber og formidler det valgte og har løbende ophedede diskussioner om, hvad der er godt, hvad der er skidt og hvad der ikke burde være tilladt. Det hele er til for børn, men historisk set har de ikke selv haft meget at skulle have sagt. De har kunnet gribe de muligheder, de fik. De har kunnet give dem fingeren og vende ryggen til. Det er også en magt. Voksne har bestemt, børn har altid endegyldigt afgjort, om det var tiden, sjoven, kedsomheden - livet værd.

Kilder

Børnekulturens historie er lang og omfattende. Den rummer udviklingen af barndom og børns institutioner, af rim, remser, lege, legeredskaber og legesteder, af kunstneriske og kulturelle oplevelses- og aktivitetsmuligheder, af auditive og visuelle medier og digitale platforme - principielt fra middelalderen til i dag. Frem til og med 1950erne rummer arkiver og biblioteker mundtlige, skriftlige og visuelle kilder til det meste. Derefter begynder det at knibe. Kilderne er spredt fra område til område ligesom tilgange, interesser og perspektiver er det. De er alle væsentlige, men af vidt forskellig karakter og kvalitet. Fra kulturpolitiske udredninger, rapporter fra projekter, eksperimenter og formidlinger – nogle forskningsunderbyggede, andre primært beskrivende og formidlende - over spændende indsamlinger af og enkeltstudier i børnefolklore, i børn og leg, i børn og læsning, i børn og teater, i børn og medier til ganske få

samlede bud på enkelte fagområders historie – børnelitteratur, børneteater og skole f.eks. Meget få af alle disse kilder har set sig selv som bidrag til en historie om dansk børnekultur. De har ønsket at forske, dokumentere, formidle og skabe indsigt på hvert deres felt og dermed med hver deres legitime – sociale, udviklingspsykologiske, pædagogiske, historiske, mediemæssige, æstetiske og formidlingsmæssige - interesser. Her fire sekunder før alle videobånd er blegnet og store dele af den visuelle og digitale fællesskabsudvikling i litteratur-, film-, billedkunst-, og medieudvikling, i computerspil, i blogs har fortabt sig i tåger, har vi valgt at starte. Vi skal dokumentere historien, fastholde den, så erfaringerne kan tages med til glæde for de kommende børnegerationer og for de kunstnere og kulturformidlere, som skal sikre, at landskabet udvikler sig.

Valg

Vi burde starte forfra og kronologisk. Det gør vi ikke. Vi starter i det små - næsten bagfra: børnekulturens historie i Danmark fra 1945 til i dag. Hvorfor?

Fordi barndomslandskabet og de børnekulturelle muligheder i løbet af de små 75 år har ændret sig radikalt og fordi vi risikerer at miste kilderne til de sidste visuelle og digitale dele af historien. Det er på høje tid.

I 1950erne blev der leget i børneflokkene på tværs af aldre ved åer og vandløb, på gader og stræder, i gårde og baggårde. Børn kunne læse, gå på biblioteket og låne, høre børneradio, lytte til hørespil og 'God nat for de små' med Inge Aasted. De kunne gå til sport, spejder, spil, dans – og i biffen. Dansk Skolescene sørgede for, at de med deres skoleklasse kunne opleve teatrets verden. Der var oplevelser og ikke mindst opdragelse og dannelse forbundet med det hele.

I dag er både barndomslandskab og de børnekulturelle muligheder forvandlede. Legenes steder og betingelser ser anderledes ud. Børnesynet har ændret sig fra børn, der primært skulle opdrages og dannes, så deres barnlighed kunne aflægges, til respekten for børns blik på hverdagsliv og verden, deres egne perspektiver og de værdier, de rummer. Kunstnere – forfattere, dramatikere, billedkunstnere, illustratører, filmfolk, komponister, musikere, dansere og mediefolk – har fulgt de blikke og vendt op og ned på de kunstneriske oplevelser, børn bydes ind til. Formidlere på biblioteker og museer har gjort det samme. Og mulighederne for selv at lære kunstnere, mediefolk og sportsfolk kunsten efter i klubber, foreninger, projekter, musikskoler, billedskoler og kulturskoler er vokset. Den mediemæssige og digitale udvikling har ikke blot mandedoblet børns muligheder for at lege, spille, opleve og skabe, den har samtidig ændret hele landskabets samværsformer og fællesskaber. Børn er stadig sammen fysisk, men de er det i højere og højere grad også digitalt. Alt på godt og ondt.

Kulturpolitikken har omfattet hele feltet. Den har været afgørende for eksperimenter, projekter og muligheder landet over, men også den har med ændringerne i synet på børn måttet se de vejkryds, den er placeret i øjnene:

Er den alene til for i samarbejde med social- og uddannelsespolitik at bakke op om daginstitutioners og skolers sociale, udviklingspsykologiske og didaktiske målsætninger eller skal den insistere på, at kulturpolitikken har sine egne mål og værdier og kun kan gøre en forskel ved at prioritere dem – også når oplevelser og aktiviteter finder sted med daginstitutioner og skoler som rum og rammer? Det er historien om disse radikale ændringer i børns barndoms- og kulturliv, vi har valgt at fortælle her. En historie, som hænger sammen, men alligevel udfolder sig forskelligt fra område til område. Det er derfor, den er udfordrende.

Ud over valg af historisk periode har vi måttet afgrænse os yderligere. Det er en **dansk** børnekulturhistorie. Vi håber i senere udgaver at kunne inddrage resten af Rigsfællesskabet. Det er en **børne**kulturhistorie, ikke en ungdomskulturhistorie. Den beskriver relationerne mellem børn og kultur fra de er 0 til de er 12 år. Ikke alle relationer. Selvom foreningslivet spiller en central rolle i børns kulturliv – sportsklubberne f.eks. – har vi måttet vælge det fra. Til gengæld har vi valgt litteratur, teater, musik, dans, billedkunst, film og hele mediepaletten til. Trods valg og afgrænsninger er det stadig udfordrende.

Udfordringer

Børnekulturpolitikken i Danmark 2020 understreger, at

- Alle børn skal møde kunst og kultur
- Alle kulturinstitutioner skal bidrage
- Alle kunst- og kulturarter skal inddrages.

Det gør den, fordi der er marked og økonomi forbundet med det hele, og fordi ikke alle i landet har råd. Det koster kassen at købe bøger, at sende børn til film, til teaterforestillinger, dans, koncerter, museer, til drama, sport, kulturskoler, medieværksteder. Det koster mindre og åbner bredere, hvis kulturpolitikken går i samarbejde med social- og uddannelsespolitikken. Så kan børn opleve det hele i og med deres daginstitutioners- og skoleliv – er gratis. Det skaber lighed. Det skaber muligheder. Spørgsmålet er, om det skaber frihed – kunstnerisk og kulturelt. Dansk børnekultur er brolagt med samarbejder, som alt for ofte har bedt kunstnere og kulturinstitutioner om at nedlægge sig selv og bidrage til institutionernes målsætninger. Historien vil vise, om tiden nu er inde til at give kunst og kultur plads og rum til at bidrage med sig selv.

Hvad bidrager børnekultur med? Øger den kvalitet og variation i børns dagligdag? Har den betydning for deres sjov, ballade og selvforglemmelse? Har den indflydelse på deres individuelle og sociale udvikling? Er den en hovedvej til

deres ekspressive dannelse? Skaber den grundlag for kvaliteten i deres voksne liv? Det er centrale spørgsmål, som historien om dansk børnekultur giver svar på. Det er derfor, den er udfordrende og det er derfor, vi har skrevet den.

Vanskeligheder

Hvis den historie er så væsentlig, hvorfor er den så ikke dokumenteret og skrevet for længst? Fordi den går på tværs - af fag, af forskningsfelter, af kunstneriske discipliner, kulturformidlende institutioner og ikke mindst af børns institutions- og fritidsliv. Historien om dansk børnekultur kan ikke skrives, uden at der er forskere i barnefolklore, barndom, i leg, i litteratur, musik, teater, film, billedkunst, arkitektur og medier involveret. For dem alle gælder det, at netop deres felt er helt unikt og helt uundværligt. Den kan heller ikke skrives uden indsigt i, at betydningen af børns møder med hele spektret af kunstneriske og kulturelle muligheder skifter og brydes, alt efter om de finder sted i daginstitutionens, skolens, kulturinstitutionens, computerens eller fritidslivets rum. Feltet er brolagt med interesser, som alle er legitime, men ikke altid kompatible. Det er konfliktfyldt. Det er en overordnet pointe. Dansk børnekulturs historie fra 1950'erne til i dag er ikke blot en pæn historie om, hvad vi som voksne har gjort for 'de pokkers unger'. Det er også en historie om de kampe, konflikter og konfrontationer, som har drevet udviklingen, kvalificeret mulighederne – og som stadig gør det.

Alt, hvad der går på tværs, er vanskeligt, fordi det kræver samarbejde og med det respekten for, at teorier, begreber og perspektiver på det børnekulturelle felt skifter, alt efter hvor feltet ses fra. Vi har statistik, som fortæller, hvad børn bruger. Vi har forskning i leg og legens betydning i forskellige kontekster. Vi har bøger om dansk børnelitteraturs historie og forskning i både forfatterskaber og enkeltværker. Dansk børneteater er dokumenteret, ligesom der er bøger om enkelte børneteatre og studier i talrige forestillinger. Vi har forskning i bibliotekers og museers formidlingspraksis, vi har forskning i børns mediebrug. Vi har artikler om børn og musik, og om børn, film og børnefilm. Vi har rapporter om kulturpolitiske projekter og eksperimenter over hele landet. Intet af det går på tværs. Det gør historien om dansk børnekultur til gengæld. Det er derfor, den ikke er skrevet for længst. Det har nemlig krævet, at alle skribenter løfter deres viden på hver af de faglige felter, som bidrager til helheden, men at de, mens de gør det, samtidig skeler til de andre, som også bidrager, og at de har fokus på de børn, det hele er til for. Det er derfor, du først nu sidder med det første bidrag til den.

Sammenhænge på tværs

For netop at sikre de tværgående sammenhænge har vi givet vores skribenter den udfordring, at hvis det er dem muligt, skal de inden for hver deres område,

løfte fortællingen både om udviklingen i kultur for, kultur med og hvilken rolle børns egen kultur har spillet på hver deres felt. Det er en gennemgående struktur i de enkelte kapitler og afsnit.

Kultur **for** er alle de kunstneriske oplevelsesmuligheder, som har rettet sig mod børn – i litteratur, teater, film, dans, billedkunst, medier. Kultur **med** er alle de kulturelle aktivitetsmuligheder, børn kan gå til og være del af. Børns **egen** kultur udspringer af leg, og værdierne herfra afgør, om de selv mener, kultur for og kultur med er værd at opleve eller være med til.

Det er ikke den eneste udfordring, skribenterne har fået. Vi har også bedt dem om på hvert deres område at løfte fortællingen om de centrale ændringer og udviklinger frem. I må ikke fortælle slavisk fra 1950 til 1960 til 1970 og så videre. Start der, hvor de afgørende ændringer sker og fortæl os så, hvad de indebærer, hvorfor de er afgørende og hvilke fremtidsperspektiver, I øjner.

Det har med andre ord ikke været let at være skribent på dette første bud på en dansk børnekulturhistorie. Det er kompetente fagfolk, som har sagt ja til at bidrage. Deres viden er stor. Vi har givet dem meget begrænset plads til at udfolde den på. Til gengæld har vi tilladt dem at have deres egen stemme. Vores fælles bud på denne historie kan læses sammenhængende. Hvert kapitel og hvert af kapitlernes afsnit kan læses selvstændigt. Hvordan I – vores læsere – griber læsningen an, står alle frit for. Men hvad I end gør, vil I møde en forskellighed af engagerede fagligt funderede stemmer.

Bogens opbygning

Bortset fra denne indledning, som lakker mod enden, består bogen af 5 kapitler og en afslutning.

Kapitel I skildrer samlet et barndomslandskab under ombygning.

Barndommen er rammen, legen er børns eget grundlag og perspektiv og voksnes syn på børn i perioden afgørende for deres muligheder for at tage det hele i brug.

Kapitel II spørger til ændringer og udviklinger i politikkerne - børn i periodens samfundspolitik, børn i kulturpolitik.

Kapitel III skildrer opbrud og ændringer på hele det kunstneriske felt som retter sig mod børn. Hvad sker der i litteratur, teater, dans, film, radio og TV, musik, billedkunst, design og arkitektur?

Kapitel IV ser på kulturformidling og kulturinstitutionerne. Sker der afgørende ændringer? Hvilken rolle spiller børn selv, når formidles med daginstitutioner og skoler som ramme? På folkebiblioteker? På Museer?

Kapitel V er det store mediekapitel. En ny verden i fremvækst. Hvad betyder det for børns mediebrug? Hvad indebærer mobiler, sociale medier og computerspil i forhold til børns leg?

Så slutter vi af med at samle nogle linjer i udviklingen, se på konflikter, dilemmaer og på centrale perspektiver.